

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Skederids kyrka nämns inte utan anledning i samband med Heliga Birgitta. Det är möjligt att kyrkan är uppförd av Birgittas far Birger Persson och det är fastställt att Birgitta tillbringat stora delar av sin uppväxt i Finsta och därigenom besökt kyrkan. Efter att Birgitta helgonförklarades år 1391 uppstod en kult som ledde till stora skaror av besökare vilket medförde att kyrkan byggdes ut. En Birgittaskulptur från 1400-talet som idag finns i Historiska museet visar att det fanns ett Birgittaaltare i kyrkan. Även idag är söker sig många till Skederid på grund av kopplingarna till Finsta och Birgitta.

Dalgången nedanför kyrkan var under hela järnåldern och in i medeltid en viktig samfärdsled som en del av den så kallade Långhundraleden. Runstenar tyder på att det funnits en kyrka på platsen, sannolikt en träkyrka från 1100-talet.

Efter reformationen föll helgonkulten i glömska och Skederids kyrka förlorade i betydelse. I slutet av 1800-talets drogs järnvägen mellan Rimbo och Norrtälje och Finsta blev ett stationssamhälle med typiska näringar som bl a tegelbruk, sågverk, affär, bryggeri och garveri. Folkskolan byggdes öster om kyrkan på 1870-talet.

Idag består kyrkoanläggningen av kyrka, kyrkogård och klockstapel beläget inom den utsträckning kyrkogården haft åtminstone sedan 1600-talet. Mark mellan skolan och kyrkogården skänktes till kyrkan på 1950-talet och i samband med det byggdes ett bårhus på kyrkbackens södra sida.

2.2 Kyrkan

Kyrkan är byggd i två huvudsakliga etapper med den ursprungliga låga romanska delen tydligt urskiljbar från det senare tillbyggda långhuset. Ursprungskyrkan byggdes under 1200-talets sista årtionden med långhus och ett smalare rakslutet kor. Denna kyrka utgör idag kor och sakristia. På norrsidan av ursprungskyrkan fanns en medeltida sakristia som revs på 1880-talet. Ursprungskyrkans plantyp med ett smalare rakt avslutat kor kan ses som en mellanform mellan äldre romanska planer med rund absid och den salskyrkoplan som från omkring år 1300 kom att dominera kyrkobygandet i ett par hundra år.

Efter Birgittas helgonförklaring 1391 kom människor att börja vallfärda till Skederid, behovet av plats i kyrkan ökade och ett nytt långhus byggdes någon gång under tiden 1430-1460. Dateringen har gjorts utifrån att stjärnvalven i koret anses vara typiskt för denna tid och att korvalvet måste ha slagits i samband med att långhuset byggdes. I slutet av 1400-talet tillkom vapenhuset i söder. Murarna är gjorda av kluven gråsten på ett likartat sätt och oputsade vilket bidrar till ett lugnt intryck av kyrkans fasader. När långhuset byggdes hade tegel gjort sitt intåg som byggnadsmaterial i landsbygdskyrkor och dess västra gavel har röste med tegelorneringar liksom det funnits tegelorneringar i vapenhusets röste

Efter reformationen på 1500-talet föll Birgittakulten i glömska och i slutet av 1600-talet var kyrkan i dåligt skick men det skulle dröja till mitten av 1700-talet innan man kunde påbörja de arbeten som i stort har givit kyrkan sitt nuvarande utseende. År 1748 inleddes en period av reparationsarbeten, exteriört gjordes mest reparationer som inte förändrade utseendet i någon högre grad. Långhusets murar reparerades och drogs ihop med dragband och i kyrkans

norrside togs fönster upp. Vapenhuset var fallfärdigt, dess gavelröste togs ned och taket byggdes om till det valmade tak vi ser idag. I gaveln finns rester av tegelorneringar från det ursprungliga röstet kvar. Kyrkan höga och ganska dominerande yttertak är täckta med falsad slätplåt sedan början av 1900-talet. Över långhuset är takstolarna till största del medeltida medan koret, sakristian och vapenhusets takstolar byttes under 1700-talet.

Fönstren är stickbågiga och fick nuvarande form under 1800-talet, de förstora de vid flera olika tillfällen vilket förklarar att de skillnader i form som finns. Fönstersnickerierna har trebrutna överstycken, bågarna är kopplade och antagligen förnyade 1971. Sakristian har mot öster två höga och smala spetsbågiga fönster inom en nisch markerad i muren. Sådana fönsterarrangemang var vanliga som korfönster fram till ungefär år 1300. Senare har östfönster ofta satts igen då altaruppsatser tillkom i koren, så skedde även i Skederid men togs här åter upp år 1950.

Kyrkan har två ingångar. Porten i väster är huvudingång och är anmärkningsvärd genom att både portal och dörrblad är ursprungliga, dessutom var ingång i väst relativt ovanligt under medeltiden. Portalen är spetsbågig och har tre språng, dörrbladet är gjort av fyra breda plankor och har konstfullt smidda järnbeslag.

Ingången till vapenhuset är rundbågig och även här är ett dörrblad av breda plank, dock enklare utfört än i den västra ingången.

Interiört är kyrkan ljus med vitkalkade väggar och valv. För att vara en medeltida uppländsk landsortskyrka är den också ovanligt stor. Valven i långhuset är påkostade, murpelarna har ovanligt riklig profilering och likaså är stjärnvalven ovanligt rikt utformade med profilerade ribbor och komplicerat mönster. Koret och sakristian har något enklare så kallade *uppländska stjärnvalv*. Alla valv är slagna i samband med att långhuset byggdes ut på 1400-talet vilket framgår av valvslagningen mellan långhus och kor. Av kalkmålningar återstår idag bara invigningskors i sakristian och koret samt en blomranka i valvbågen mellan koret och sakristian. En nu försvunnen inskription i vapenhuset angav att det målades 1527 och det är möjligt att även resten av kyrkan bemålades vid denna tidpunkt.

Interören sådan vi ser den idag är till stora delar ett resultat av arbeten i mitten av 1700-talet. Den medeltida sakristian togs ur bruk och triumfbågen mellan vad som tidigare varit kor och långhus murades igen för att koret skulle kunna tas i bruk som sakristia. Dörren mellan vapenhuset och långhuset sattes igen. Bänkinredning och altare byggdes och predikstolen fick sitt nuvarande utseende.

Kyrkans snickerier har kommit till i flera omgångar och utgör en lite brokig helhet. Predikstolen med barockdrag i detaljer, särskilt i ljudtaket samt bänkinredningen är väl samstämda i både sin grågöna och bruna kolorit som i utformning. Predikstolen är ursprungligen från 1600-talet men har byggts om omkring 1750. Den slutna bänkinredningen med klassicistiska motiv i sidorna är från samma tid men ombyggda på 1900-talet för större bekvämlighet. I koret finns herrskapsbänkar och kyrkvärdsbänkar som återskapats på 1950-talet. Herrskapsbänkarna tillsammans med bänkar i kyrkans längdriktning i bänkkvarteren för gårdsfolket var avsedda för Finsta och vittnar om den ställning gården haft i socknen.

Högaltaret är murat av tegel och täcks av antependium. Altarringen från 1830-talet är oval, strikt utformad med skrank av släthyvlad träpanel fram till utsmyckad med ett par snidade förgyllda palmkvistar. Även för en ny altarprydnad i stram klassicistisk stil gjordes ritningar

men församlingen valde att behålla den befintliga altaruppsatsen. Altaruppsatsen sattes först samman 1761-1762 och består lösa med olika ursprung. Nederst är Nattvarden som skuren och förgylld relief, ovanför denna sitter två oljemålningar, Jesus i Getsemane och ovanför Jesus på korset. Den senare är monterad i en spegelram från tidigt 1700-tal. På sidorna flankeras altaruppsatsen av draperade kvinnofigurer och överst kröns den av en strålande Jehovasol. Getsemanetavlan infogades i altaruppsatsen år 1831.

Orgelläktaren är samtida med altarringen och är på liknande sätt stramt utformad med läktarskrank indelat i tre speglar med sparsam gulddekor i speglarnas ytterkanter. Läktaren bärs av tolv doriska pelare av trä. Orgeln har en fasad från 1857 där den formriktighet som kommer under det sena 1800-talet kan anas, dekorelementen är fler och mer utsirade. Orgelverket har senare byggts om vid ett par tillfällen.

Till kyrkorummets karaktär bidrar också lös inredning som malmkronor, begravningsvapen, oljemålningar mm.

Golven är trägolv, i mittgång och kor ligger breda golvbrädor från början av 1800-talet, i bänkkvarteren lades smalare golvbrädor år 1923.

Vapenhusets dörr mot långhuset var sedan 1700-talet och fram till 1971 igenmurad och vapenhuset användes som vedbod och gravvalvet under vapenhuset var sedan 1923 pannrum. 1971 öppnades dörren åter men vapenhuset används fortfarande sparsamt. I vapenhuset finns en altarnisch i den östra väggen vilket visar att det haft en kapellfunktion.

Sakristian är luftig och ljus med fönster i två riktningar. Ribbvalvet är snarlikt det samtida korets. Nischen för en dörr mot den rivna ursprungliga sakristian påminner om kyrkans tillkomsthistoria. Sakristian används idag även för sammankomster.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården är omgiven av en ganska tät krans av lövträd vilket skapar ett inramat rum i landskapet trots läget högt i det omgivande öppna jordbrukslandskapet. En hög ofogad gråstenmur omger hela kyrkogården och har två öppningar i väster, dels genom klockstapeln, dels i nordvästra hörnet. Kyrkogården har större inslag av modernt växtmaterial än andra kyrkogårdar i pastoratet.

Bland gravvårdarna finns flera från andra hälften av 1800-talet och några grustäckta gravar. Däremot saknas gravvårdar av smides- eller gjutjärn, vilket förekommer på flera andra kyrkogårdar i trakten.

Kyrkogårdens form på 1600- och 1700-talet framgår av Eric Dahlbergs Suecia Antiqua och en karta från 1718, kyrkogården verkar inte att ha utvidgats sedan dess.

I slutet av 1950-talet gjorde den flitigt anlitate kyrkoarkitekten Jörgen Fåk en plan för kyrkbacken väster om kyrkogården som även innebär möjlighet till att ta delar av platsen i användning för gravar. Kyrkbacken kom dock att förnyas enligt förslag av landskapsarkitekten E Hermelin och gravar finns ej utanför kyrkogårdsmuren.

2.4 Klockstapel

Istället för att reparera den gamla klockstapeln av trä från 1600-talet beslöt man på 1770-talet att bygga en klockstapel på den befintliga stigluckan. Över stigluckan murades en mellanvåning och i ytterhörnen kraftiga strävpelare, utvändigt är botten- och mellanvåning putsade. Över den murade delen byggdes en smalare klockvåning av trä med karaktär av lanternin, utvändigt klädd med tjärad panel. I mellanvåningen finns ett fönster åt väster och markerade nischer i övriga riktningar. Taken är täckta med falsad svartmålad slätplåt. Portarna är tjärade brädportar klädda med fiskbensmönstrad panel. Portarna och är kvar från stigluckan, troligen har de tillkommit omkring 1730. Klockbocken består delvis av återanvänt virke från den gamla klockstapeln vilket framgår av ett inhugget årtal och mycket gamla rester av tjärning. Storklockan, gjuten på 1300-talet, har anmärkningsvärt hög ålder.

Skederids klockstapel är en av flera karaktäristiska klockstaplar och klocktorn med murade nederdelar som återfinns vid kyrkor i området.

2.5 Bårhus

Bårhuset byggdes omkring 1960 enligt förslag från Jörgen Fåk. Byggnaden ligger på den södra sidan av kyrkbacken och är en av många lågmälda men vackert detaljerade bårhus som byggdes under denna tid. Stommen består av vita putsade väggpaneler och det flacka sadeltaket är täckt med kopparplåt. Gaveln vetter mot kyrkbacken och har en liten arkadgång buren av fyra putsade släta pelare, gavelröset är inklätt med brunlaserad träpanel. Dörrarna av lackad ek har handtag som är vackert utformade som facklor i mässing.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Skederids kyrka är en stor medeltidskyrka vars historia präglats av den nära kopplingen till Heliga Birgitta. Exteriört fick den sin form under 1400-talet och har sedan endast genomgått mindre förändringar, byte av takmaterial, fönster har tagits upp och sakristian på norrsidan har rivits. Interiören är ljus med vitkalkade väggar och valv, karaktäristiskt är den påkostade valvslagningen, särskilt i långhuset. Interiören har till största del fått sin utformning vid mitten av 1700-talet. Vid denna tid gjordes större reparationer av tak och murar, det tidigare koret iordningsställdes som sakristia och snickerier som sluten bänkinredning byggdes och predikstolen färdigställdes

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkan är lite förändrad exteriört sedan 1400-talet.
- Planen med det tidigare koret som sakristia är särpräglad.
- Långhuset har bevarade medeltida takstolar vilket är relativt ovanligt.
- Valven är ovanligt påkostat utformade med särpräglade ribbvalv och profilerade valvpelare.
- Interiören har i stort fått sitt nuvarande utseende vid mitten av 1700-talet. Efter att orgelläktaren och orgelfasaden byggdes under 1800-talet har endast obetydliga förändringar gjorts.
- Kyrkogården bildar ett intimt och inramat rum i landskapet, till stor del beroende på den omgivande trädkransen.
- Klockstapeln är en originell byggnad med referenser till andra liknande klockstaplar i omkringliggande kyrkoanläggningar. Att en klocka från 1300 finns kvar i användbart skick är sällsynt.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

-Bonnier, Ann Catherine. Kyrkorna berättar : Upplands kyrkor 1250 – 1350. Upplands fornminnesförenings tidskrift nr 51, 1987.

-Grönwall, Richard och Lilja, Kersti. Täljöviken, Kulturgeografisk analys. Stockholms läns museum, Rapport 2004:5

-Morger, Kersti. Kulturminnesvårdsprogram för Norrtälje kommun. 1990. Område Skederid och Husby Sjuhundra socknar - Skederids kyrka, Simlunda, Darsgårde, Finsta. På Stockholms läns museums hemsida, www.ablm.se

-Wilcke-Lindqvist, Ingeborg. Sveriges kyrkor, Uppland band V, halvband 1. Stockholm 1958.

-Wilcke-Lindqvist, Ingeborg. Upplands kyrkor VII, 1960.